

IRKÇILIĞIN EVRİMSEL TEMELLERİNE DAİR

Aslı Saçaklı
sacakliasli@gmail.com
Başkent Üniversitesi, Psikoloji Bölümü

Öteki, neden rahatsızlık verir? Bir kişiyi öteki olarak değerlendirmemiz, o kişinin bizim dünyayı deneyimleme şeklinizi tehdit edecek seçimlerde bulunması ile gerçekleşiyor olabilir mi? Kimi insanlar için o bireyin sadece “farklı” olması tehdit oluştururken, kimi insanlar için de bireyin farklı olmasından ziyade diğer farklılıklara karşı ne kadar saldırgan bir tutum sergilediği tehdit algısını şekillendiren unsur olabilir. Her ne kadar bu tarz farklılıklar söz konusu olsa da; bahsedilen tehdidin rahatsız ediciliği konusunda çoğu insan hemfikir olacaktır. Peki doğuştan getirilen özelliklerle dönüşülen “öteki”ler? Irkçılık, bireylerin kendi seçimleri ile ilişkisiz bir şekilde dönüştükleri “öteki” olarak maruz kaldıkları durumlardan biridir. Bu yazı, evrimsel bakış açısı üzerine yoğunlaşarak ırkçılık kavramını daha anlaşılır kılmayı hedeflemektedir.

Biyolojik olarak ırk kavramından bahsedilemeyeceğine yönelik görüşler bulunmaktadır (Appiah, 1996). Bu görüşün en önemli bilimsel kanıtlarından biri, Lewontin’in çalışması sonucu elde edilmiştir. Lewontin (1972), 101 topluluğu biyolojik olarak anlamlı benzer özelliklere sahip olmalarına göre 7 farklı “ırk” oluşturacak şekilde bölmüştür. Daha sonra bu ırkların kendi içlerindeki ve birbirleri arasındaki genetik farklılıkları ve ortaklıkları üzerine odaklanmıştır. Sonuçlar; genetik çeşitliğin %85.4’ünün popülasyonların içinde bulunduğunu ve %6.3’ünün ırklar arasında bulunduğunu göstermiştir. Bu çalışma, ırkın toplumsal olarak inşa edilmiş bir kavram olduğunu savunmak için güçlü bir kanıt sağlamaktadır. Ancak biyolojik olarak var olmaması, ırkın sosyal olarak oldukça güçlü bir kavram olmasına engel olmamıştır. Telzer, Humphreys, Shapiro ve Tottenham’ın (2013) fMRI çalışması, ırklara yönelik algılamaların sosyal olarak şekillendiğine dikkat çekmektedir. Beyinde bulunan ve duygularla yakından ilişkili olduğu bilinen amigdala bölgesinin gözlemlendiği araştırmada; amigdala aktivitesinin, farklı ırktan insanlara maruz kalmaya bağlı olarak değişiklik göstermesinin, ergenlikle birlikte ortaya çıktığı bulunmuştur.

İrkçilik için literatürde yapılmış çeşitli tanımlamalar vardır. Bu tanımlamalar ırkçılığın davranışsal, motivasyonel ya da bilişsel olmak üzere çeşitli yönlerine vurgular içermektedir (Schmid, 1996). Kapsayıcı ırkçılık tanımlarından biri; Clark, Anderson, Clark ve Williams (1999) tarafından; “bireyleri ya da grupları, fenotipik özellikleri ya da etnik grup üyeliklerinden dolayı aşağılama eğilimindeki inanışlar, tutumlar, kurumsal düzenlemeler ve eylemler” şeklinde yapılmıştır. Toplumlar için son derece yıkıcı sonuçları olan ırkçılığı anlayabilmek için evrimsel bakış açısı üzerinde durmak önemlidir; çünkü bu bakış açısı, sırf varoluşundan dolayı bir grubu “öteki” olarak görmenin altında yatan temel süreçlerin aydınlatılmasına yönelik oldukça tatmin edici bilgiler sunmaktadır. İlk çağlardan beri grup içinde yaşamak insanlar için oldukça önemli olmuştur. Bunun nedeni grup içinde yaşamının, hayatta kalma ve üreme bakımından pek çok avantajı da beraberinde getirmesidir. Örnek olarak; grup içinde olmanın, yakın ilişkilerin kurulması ve devam ettirilmesinde büyük rolünün olması gös-

terilebilir. Yakın ilişki içinde bulunmak da cinsel ilişkiye girme, besine ulaşma ve tehlikelerden korunma gibi kişiye yaşamsal fayda sağlayacak durumları kolaylaştırdığı için önemlidir (Buss ve Schmitt, 1993).

Grup içinde olmanın evrimsel açıdan olumlu özelliklerinin, içinde bulunulan gruba ve grup üyelerine olumlu yaklaşmayı kolaylaştırıcı mekanizmaların aktifleşmesi ile ilişkili olduğu düşünülebilir. Irkçılığın da bir iç grup ve dış grup meselesi olduğu düşünüldüğünde, daha iyi anlaşılması adına grup kavramı üzerinde durmak gerekmektedir. Hayatımızda bir insanı sırf sizinle aynı grupta olduğu için kayırdığınız oldu mu? Söz konusu grup, “kahveyi sekersiz içenler” gibi pek üzerinde durulmayı gerektirmeyen bir grupken üstelik? Tajfel, Billig, Bundy ve Flament (1971) tarafından yapılmış olan araştırmada, katılımcılara iki farklı ressamın resimleri gösterilmiştir. Katılımcılar rastgele bir şekilde iki gruba ayrılmıştır ve gruplama yapılırken hangi resimleri beğendiklerinin kistas alındığı söylenmiştir. Daha sonra katılımcılara bir ödül olduğu ve bu ödülü kendileriyle aynı resimleri beğenen ve farklı resimleri beğenen kişiler arasında paylaşmalarını istenmiştir. Katılımcılar, kendileri ile aynı zevki paylaştığını bildikleri kişiye, diğer kişiye oranla ödülün çok daha yüksek pay vermişlerdir. “Minimal Grup Paradigması” başlığı altındaki çalışma, kimlikle bütünleştirilmemiş grup üyeliklerinin bile kişilerin iç grup üyelerine karşı tutumları üzerinde ne kadar güçlü bir rolü olabileceğini kanıtlar niteliktedir.

Brewer’ın (1999) iç gruplara ve dış gruplara yönelik fikirleri, bu gruplara yönelik algıların evrimsel öneminin anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Çok daha geniş bir çevrede yaşamını devam ettirme amacı gütmek, diğer insanlardan ayrı bir şekilde yaşamı devam ettirmeye yönelik özelliklerin işlevselliğini azaltmaktadır; çünkü bu hedefe ulaşmak, tek olmak yerine diğer insanlarla iş birliği kurmak ile mümkündür. İş birliğinin kilit nokta olduğu bir hayatta kalma, bazı kaçınılmazlıkları beraberinde getirmektedir. Bu kaçınılmazlıklar, iş birliğine girecek olan üyelerinin karşılıklı olarak birbirlerine güvenmelerini gerektirecek durumlarla doğrudan ilişkilidir. Kaynakların boşa harcanmaması adına, iş birliğine girecek kişinin kim olacağını belirlemesi önem taşımaktadır. İç grubu, kişiye karşılıklı olarak güven duyabileceği ve bağlılık içinde olabileceği kişilerin varlığının bilgisini sağlamaktadır. İç grup ve dış grup arasındaki farkın belirgin bir şekilde algılanması da kaynakları boşa harcamaya sebep olacak bir iş birliği içine girme riskinin azalmasını sağlayacağı için önemlidir. Yaratılmış olduğu, emniyette hissedileceği ve iş birliği içinde bulunulacağı beklentisi; dış grup üyesine kıyasla, iç grup üyesine karşı çok daha olumlu bir tutum sergileme eğiliminde olunmasıyla ilişkilidir. Ayrıca bu beklenti; kişileri kendi iç grup normlarına bağlılığa yönlendirerek, karşılardaki bireyin iyi bir iç grup üyesi olup olmadığını bilgisini edinmelerini olanaklı kılmaktadır. Bir ressamın resimlerini beğenmek gibi köklü temeli olmayan kistaslarla dahil olunan gruplarda bile iç gruba yönelik olumlu tutumlara sahip olmanın altında yatan neden, iç grup üyesi görmenin

evrimsel süreçte bize sunmuş olduğu olumlu ihtimallerin varlığı olabilir. Irk gibi sosyal olarak sık sık güçlendirilen bir kavramla oluşturulmuş grupların iç ve dış grup üyeleri arasındaki keskin ayrışmaların anlamlandırılmasında, bu bilgilerin önemli olacağı düşünülebilir.

İrkçiliğin evrimsel kökenlerinin aydınlatılmasına yardımcı olabilecek kuramlardan biri Spriggs'in (1995) Kaynak Muhafaza Etme Kuramı'dır. Bu kurama göre, ırkçılığa yönelik eğilimlerin ortaya çıkması, çok eski çağlardaki kıtlık zamanları ile ilişkilidir. Yokluk içinde yaşıyorsunuz ve sınırlı besin kaynaklarını dağıtmanız gerekiyor. İç grup üyeleri dururken bunu bir dış grup üyesi ile paylaşmak ister miydiniz? Yukarıda değinilen grup olmanın olumlu yönleri üzerine düşünürseniz, yanıtınız "hayır" olmalı. Birinin iç gruba mı yoksa dış gruba mı ait olduğunun anlaşılmasında, aynı ten rengine sahip olmak gibi irksal yani aynı grubun üyelerince paylaşılan özelliklerin dikkate alınması, kaynağın riske atılma ihtimalini düşürdüğü için tercih edilesidir. Bu tercih de aynı ırktan olunmadığı düşünülen bireylere karşı olumsuz tutumlarla sonuçlanabilmektedir. Rushton, Russell ve Wells'in (1984) Genetik Benzerlik Kuramı ise, insanların fiziksel özellikler bakımından kendilerine benzeyen bireylere karşı, benzemeyenlere oranla çok daha olumlu yaklaşıma yöneliminde olacaklarını vurgulamaktadır. Bunun nedeni, fiziksel benzerliğin muhtemel bir genetik benzerliğin yordayıcısı olduğunun düşünülmesi olarak belirtilmiştir. Kurama göre; genetik benzerliğe sahip olunan kişi önemlidir çünkü onun geninin hayatta kalmasına yardım ettiğinde, kişi kendi geninin bir kopyasının da hayatta kalmasına yardımcı olmaktadır. Aynı ırktan olan kişilerin, farklı ırktan kişilere oranla çok daha fazla fiziksel benzerlik gösterdiği varsayımıyla hareket edildiğinde, aynı ırkın üyelerine karşı özgeci davranış gösterme eğiliminde olmanın nedeni daha iyi anlaşılabilir. Kişinin iç grubuna karşı duyduğu bağlılığın dış gruba karşı düşmanca bir tutumla ilişkili olmayabileceğine yönelik görüşler olsa da (Allport, 1954), Sumner'ın (1906) belirttiği gibi iç gruba karşı hissedilen olumlu duyguların artışı, dış gruba karşı hissedilen olumsuz duyguların artışı ile doğrudan ilişki içinde olabilir. İnsana evrimsel olarak çok güçlü bir iç gruba bağlanma nedeni sunan bu kuram, Rushton (2015) tarafından genetik benzerlik kuramı ve etnisite bağlamında "özgeciliğin karanlık tarafı" olarak ifade edilen "etnik milliyetçilik", "yabancı düşmanlığı" ve "soykırım" gibi kavramların anlaşılması açısından önemlidir.

Kurzban, Tooby ve Cosmides'in (2001) çalışması ise, esas noktanın ırk ayrımcılığı mı yoksa koalisyon üyeliğinin tespiti mi olduğuna yöneliktir. Gruplar içinde bulunan ve avcı-toplayıcı olarak yaşamın sürdürüldüğü zamanlarda, koalisyon üyeliklerinin tespit edilebilmesinin evrimsel açıdan avantaj sağlayabileceği üzerinde duran araştırmacılar, buna yönelik bir mekanizma olup olmadığını araştırmışlardır. Birinci deneyde; katılımcılara, her birinde 2 siyah ve 2 beyaz ten rengine sahip insanın bulunduğu 2 grubun birbiriyle olan konuşması takip ettirilmiştir. Grup üyeliklerinin tespit edilmesini sağlayacak hiçbir görsel ipucu yoktur ama üyelerin kurdukları cümlelerden hangi gruba ait oldukları anlaşılacaktır. Konuşma bittikten sonra katılımcılardan konuşmada geçen hangi cümleyi hangi grup üyesinin kurduğunu eşleştirmeleri istenmiştir. Katılımcıların yapmış oldukları yanlış eşleştirmelerden, kişileri ırklarına dikkat ederek kodladıkları ortaya çıkmıştır. İkinci deneyde, aynı gruba ait üyelere aynı renk giysi giydirilerek

koalisyon üyelikleri hakkında görsel bir ipucu eklenmiştir. Katılımcıların yapmış oldukları yanlış eşleştirmelerden, kişileri koalisyon üyeliği ipucuna göre kodladıkları ve ırklarını dikkate almadıkları ortaya çıkmıştır. İrkların koalisyon üyeliği hakkında bilgi vermediklerinde bir gruplama kistası olmadığı bilgisinin ırkçılık kavramına farklı bir boyut getirdiği söylenebilir. Evrimsel açıdan sağladığı avantajlara bakıldığında, grup kavramının önemini yok saymak neredeyse imkansızdır. Oldukça anlamsız nedenlerle oluşturulmuş gruplarla bile oluşabilen iç grup ve dış grup yaklaşımları garipsenmemelidir; çünkü bu şekilde düşünmek insanların kodlarına işlemler durumdadır. Her ne kadar bu yaklaşımları anlaşılabilir kılan kanıtlar olsa da; bu kanıtların hiçbirisi kişilerin kendi tercihlerinden bağımsız bir şekilde sahip oldukları ırklarını ile "öteki"ne dönüştükleri gruplara dahil edilmelerinin rahatsız ediciliğini azaltmamaktadır. Bireylerin ırklarına göre algılanmalarının kaçınılmaz olmadığını ve bu rahatsız ediciliğin "silinebilir" olduğunu gösterdiği için Kurzban ve arkadaşlarının (2001) çalışması umut vericidir.

Kaynaklar

- Allport, G. (1954). *The nature of prejudice*. Cambridge, MA: Addison-Wesley.
- Appiah, K. A. (1996). Race, culture, identity: Misunderstood connections. *Tanner Lectures on Human Values*, 17, 51-136.
- Brewer, M. B. (1999). The psychology of prejudice: Ingroup love or outgroup hate? *Journal of Social Issues*, 55(3), 229-444.
- Buss, D. M. ve Schmitt, D. P. (1993). Sexual strategies theory: An evolutionary perspective on human mating. *Psychological Review*, 100, 204-232.
- Clark, R., Anderson, N. B., Clark, V. R. ve Williams, D. R. (1999). Racism as a stressor for African Americans: A biopsychosocial model. *Am. Psychol.*, 54(10), 805-816.
- Kurzban, R., Tooby, J. ve Cosmides, L. (2001). Can race be erased? Coalitional computation and social categorization. *PNAS*, 98, 15387-15392.
- Lewontin, R. C. (1972). The apportionment of human diversity. T. Dobzhansky, M. K. Hecht ve W. C. Steere, (Ed.), *Evolutionary biology (Cilt: 6)* (381-398). NY: Appleton-Century-Crofts.
- Rushton, J. P. (2005). Ethnic nationalism, evolutionary psychology and Genetic Similarity Theory. *Nations & Nationalism*, 11(4), 489-507.
- Rushton, J. P., Russell, R. J. ve Wells, P. A. (1984). Genetic similarity theory: beyond kin selection. *Behavior Genetics*, 14(3), 179-193.
- Schmid, W.T. (1996). The definition of racism. *Journal of Applied Physiology*, 13, 31-40.
- Spriggs, W. A. (1995). *Evolutionary psychology and the origins of bigotry and prejudice: Perhaps, evolutionary psychology unravels the mystery*. 3 Haziran 2018, <http://www.evoyage.com/BillsEssays/bigotry.html>
- Sumner, W. G. (1906). *Folkways*. New York: Ginn and Company.
- Tajfel, H., Billig, M. G., Bundy, R. P. ve Flament, C. (1971). Social categorization and intergroup behaviour. *EJSP*, 1(2), 149-178.
- Telzer, E. H., Humphreys, K. L., Shapiro, M. ve Tottenham, N. (2013). Amygdala sensitivity to race is not present in childhood but emerges over adolescence. *J. Cogn. Neurosci.*, 25(2), 234-244.